

CETATEA BUCUREȘTI ÎN VEACUL AL XV-LEA *)

de PETRE Ș. NĂSTUREL

Despre obârșia Bucureștilor s-a scris mult încă din veacul al XVII-lea. Totuși legenda ciobanului Bucur este cea mai răspândită astăzi dintre toate scornirile lăsate de Evlya Celebi, Dionisie Fotino, Sulzer, Wilkinson, Genilie, Grigore Musceleanu și alții mulți¹⁾. Orașul București, însă, chiar dacă își trage numele într-adevăr de la vreun Bucur²⁾, nu poate porni de pe delușorul unde se vede biseriçuța cunoscută în chip obișnuit ca „biserica lui Bucur”³⁾.

Nu s-a luat într-adevăr în seamă faptul că în veacul al XVI-lea când se vorbește de ctitoria lui Alexandru Mircea, mănăstirea Sf. Treime (refăcută în 1614 de nepotul lui de fiu, Radu Vodă Mihnea, care i-a lăsat numele său), hrisoavele domnești amintesc de mănăstirea *din jos de orașul București*⁴⁾. Prin urmare și locul bisericii lui Bucur se afla și el în jos de București, adică în afara Bucureștilor! Cercetătorii au arătat că stilul arhitecturii acestui monument îl așează în veacul al XVIII-lea.

Săpăturile arheologice din 1953—1954 au dovedit pe de altă parte că pe locul unde a fost ridicat acest mic monument nu a mai ființat înainte vreo clădire mai veche, fie și din lemn⁵⁾.

Numele București se ivește întâia oară, în acum bine cunoscutul hrisov al lui Vlad Țepeș scris *въ град Букүрици* „în cetatea București” la leatul 6967, cu alte cuvinte în 1459, la 20 septembrie⁶⁾.

*) Comunicare ținută la Muzeul de istorie a orașului București în ziua de 3 martie 1960 (încă de atunci unele date au început să circule, fără a se fi așteptat apariția lucrării de față).

¹⁾ Vezi — între multe altele — I. Ionașcu în culegerea *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, București, 1959, p. 54—57.

²⁾ Bucur se trage din albanezul *bucurë* — „frumos”; vezi I. Iordan, *Nume de locuri în Republica Populară Română*, București, 1952, p. 126 și n. 2 și N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 219.

³⁾ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 178—179.

⁴⁾ Vezi bunăoară hrisovul lui Alexandru Mircea din 15 iunie 1577 (original slavonesc) în *Documente privind istoria României. Veacul XVI — Țara Românească*, IV, p. 281—282.

⁵⁾ Supra nota 3.

⁶⁾ P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, București, 1938, p. 241. Vezi și H. Chircă, *Comentariu istorico-filologic asupra hrisovului din 20 septembrie 1459*, în *Studii*, XI — 5, 1959, p. 5—7.

Pe temelul acestor cărți domnești orașul nostru și-a sărbătorit în 1959 vechimea de cel puțin 500 de ani. De altfel arheologii au găsit numeroase materiale ceramice din veacul al XV-lea în osebite locuri din cuprinsul orașului de azi¹⁾.

Dar problema care se pune este dacă Bucureștii nu apar cumva mai de vreme în izvoare scrise, fie și sub alt nume.

Astfel, s-a crezut că cetatea Dîmboviței întîlnită în 1368 cu prilejul biruinței pîrcălabului ei Dragomir asupra oastei ardelenesti este tot una cu Bucureștii așezați tocmai pe râul Dîmbovița. Pe de altă parte voievodul Ardealului Ștîbor prinse în 1397 pe Vlad Vodă dușmanul lui Mircea cel Bătrîn, înscăunat de turci, care se adăpostise în cetatea Dîmboviței. Nu reiese însă limpede din izvoarele cunoscute dacă cetatea se afla pe locul Bucureștilor de azi sau mai sus pe firul apei, fie chiar la munte²⁾. Tot atît de nelămurit este tratatul comercial încheiat de Mircea cel Bătrîn la 6 august 1413 cu Brașovul. Domnul țării amintește acolo că înnoiește și întărește așezămintele pe care brașovenii le-au avut de la strămoșii săi pentru vamă prin tirgurile Țării Românești și pe drumul Brașovului pînă la Brăila. Vămile însemnate în hrisovul din 1413 erau cele de la Bran, Brăila, Tîrgșor, Tîrgoviște și Dîmbovița³⁾. Prin strămoși — *прѣдшестви* — trebuie să ne gîndim fără îndoială, cel puțin la Nicolae Alexandru, bunicul lui Mircea, mort în 1364, și poate la Basarab I, străbunicul lui, răposat la Cîmpulung în 1352. Aceasta arată îndepărtata vechime a așezării de la Dîmbovița. Dar din aceste izvoare nu poate reieși neapărat unde anume se afla cetatea Dîmboviței pe de o parte și nici dacă aceasta era tot una cu vama Dîmboviței pe de altă parte⁴⁾.

Unii cercetători socot că a fost o cetate de Dîmbovița undeva la munte, pe la Rucăr cred ei, și alta care este tot una cu Bucureștii.

Credem că ei au dreptate. Într-adevăr numai așa se poate înțelege o anumită poruncă de la sfîrșitul domniei lui Mircea cel Bătrîn dată de fiul acestuia, Mihai Vodă „slugilor domniei mele de la cetatea Dîmboviței și vameșilor de la Rucăr și de la Bran”, ca să ia vamă dreaptă de la brașoveni⁵⁾. Este vădit că vameșii Rucărului și Branului atîrnau de căpetenia cetății Dîmboviței care nu putea fi la București, ci tot pe la Rucăr și Bran; altfel porunca s-ar fi trimis de domn pîrcălabului de Cîmpulung. Pe lîngă

¹⁾ Bucureștii de odinioară, paassim.

²⁾ Vezi între altele Al. Vasilescu, *Cetatea Dîmboviței*, extras din Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, XXXVIII, fasc. 123—126, București 1945, p. 25—53; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 23—25; Dan Berindei, *Orașul București în veacurile XIV, XV și XVI, în Comunicări și articole de istorie*, București, 1955, p. 5—7; ca o părere a parte amintim că după I. Donat (vezi St. Nicolaescu, *Istoricul orașului București*, în revista *București*, 1939, p. 7), cetatea Dîmboviței se afla mai jos de București, înspre Giurgiu. Nu știm pe ce se bazează acest cercetător.

³⁾ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Tara Ungurească în sec. XV și XVI*, I, București, 1905, p. 3—6.

⁴⁾ Faptul că se începe cu Branul, apoi cu Brăila, după aceia cu Tîrgșor și Tîrgoviște și, în sfîrșit, cu Dîmbovița arată că nu se are în vedere în cartea lui Mircea cel Bătrîn un itinerar geografic și deci vama de la Dîmbovița poate fi tot atît de bine spre munte — între Tîrgoviște și Bran — ca și spre Dunăre, la fel ca Brăila. Cu alte cuvinte, vama Dîmboviței ar putea fi la nevoie nu în susul apei Dîmboviței, ci în jos, la București; judecînd doar după documentul din 1413. Privilegiul latin dat cîteva zile mai tirziu arată însă un itinerar bine întocmit de la Bran prin Dîmbovița, Rucăr și pînă la Brăila; vezi P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 99—100. Cît ne privește, ne așteptăm ca săpăturile arheologice începute de D. V. Rosetti la Cetățeni să dovedească pe acolo cetatea Dîmboviței de dinainte de 1458.

⁵⁾ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 6—7 (documentul ar fi de pe la 1415—1418).

aceasta o cronică moldovenească în limba germană povestește despre cucerirea de către Ștefan cel Mare a cetății de scaun Dîmbovița a voievodului muntean Radu cel Frumos în anul 1473. Mai multe hrisoave îl arată pe acest Radu avîndu-și cetatea de scaun, capitala, în București, precum vom vedea mai departe.

Așa dar pare aproape neîndoielnic că pe cursul Dîmboviței au stat de strajă două cetăți, una mai la munte, încă din veacul al XIV-lea, și alta pe lângă București, în veacul următor.

Am spus pe lângă București, și nu la București. Cetatea, clădită în afara așezării București de atunci, a luat numele acesteia îndată ce târgul sau satul urmașilor unui oarecare întemeietor Bucur — cu totul necunoscut — s-a putut dezvolta în umbra meterezelor cetății. Altfel cetatea ar fi dat numele său târgului eponim, așa cum s-a întîmplat bunăoară în Moldova cu Romanul, întemeiat de voievodul cu acest nume¹⁾. De altmîn-teri, ca să mai dăm o pildă, cetatea Girgiului a fost ridicată de Mircea cel Bătrîn lângă așezarea întemeiată de un Giurgiu sau Giurgea, și el cu desăvîrșire necunoscut, cetatea primindu-și numele de la această așezare mai veche²⁾.

Încă din anul 1959 ne-am obișnuit cu știrea că Vlad Țepeș a întemeiat orașul București. Numele București apare mai întîi în hrisovul lui scris la 20 septembrie 1459³⁾ și în altul, tot de la el, din 10 februarie 1461⁴⁾. Alte documente însă de la acest voievod sînt scrise unul la mănăstirea Tismana, 3 la Țirgoviște, 1 la Gherghița, 1 la Curtea de Argeș, 1 la Rucăr și, în sfîrșit, unul lângă apa Dîmboviței iar 2 în cetatea Dîmbovița⁵⁾.

Cercetările de pînă acum au arătat că scrisoarea latină a lui Vlad Țepeș către brașoveni din 13 iunie 1458 scrisă „iuxta fluvium aque Domboviche” — lângă riul apei Dîmbovița — trebuie să însemne oarecum începutul zidirii cetății amintite⁶⁾, iar o altă scrisoare de la același voievod din 4 iunie 1460 e întocmită în cetatea riului Dîmbovița — ex castro fluvii Dombovicha⁷⁾ — aceasta fiind așa dar gata între iunie 1458 și iunie 1460⁸⁾. Răstimpul nu este prea mic. Astfel, cetatea Chilia a fost durată de Ștefan cel Mare în decursul verii anului 1479, prin munca încordată a 800 de meșteri zidari și a 17.000 de ajutoare⁹⁾.

¹⁾ I. Iordan, *op. cit.*, p. 134, n. 5.

²⁾ Idem, p. 129; I. Barnea, P. Cernovodeanu și C. Preda, *Șantierul arheologic Giurgiu*, în *Materiale și cercetări arheologice IV*, București 1937, p. 219.

³⁾ Supra p. 141, n. 6.

⁴⁾ P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, p. 219—245.

⁵⁾ Idem, *op. cit.*, p. 235—240 și p. 242—244; I. Bogdan, *op. cit.*, p. 93, 316—322.

⁶⁾ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 320.

⁷⁾ Idem, *op. cit.*, p. 320—321 și documentul din 10 august 1960, ibidem, p. 322.

⁸⁾ I. Ionașcu, A. Petric și P. Caraioan, *București — Pagini de istorie*, București 1961, p. 18—19.

⁹⁾ P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-romine din sec. XV—XVI*, București, 1959, p. 34 (după cronică moldo-germană). Bănuim că un număr atît de mare nu cuprinde numai brațele de muncă folosite de-a dreptul la fața locului la zidirea cetății, ci și pe toți acei locuitori ai Moldovei întrebuințați la scosul pietrei, la făcutul cărămizilor, la tăiatul lemnului, la căratul tuturor acestor materiale, la săpături etc., îndeplinindu-și astfel îndatorirea feudală de „lucru la cetate” (moștenită oare de la *καταποικισμός* bizantină?). Cei 800 de zidari sînt după părerea noastră, oamenii care au înălțat cetatea cu brațele lor, iar cei 17.000 de ajutoare, țărani care au prestat această obligațiune.

Prin 1444 București din hrisoavele slavonești ale lui Țepeș din 1459 și prin „castrum fluvii Dombovicha” din scrisorile lui latinești, se pare așa dar că trebuie înțeles același lucru. Dar *grad* pe slavonește înseamnă și „cetate” și „oraș”¹⁾. Numai datorită cuvîntului latinesc *castrum* ne putem da bine seama că este vorba de o așezare întărită. Nu prea mare însă²⁾. Bunăoară, în lungă pisanie de pe mormîntul lui Radu Vodă de la Afumați, cetății de la Poienari — clădită se zice de către Vlad Țepeș în cheile Argeșului — i se spune *Poenari gradu*, la fel ca și Tîrgoviștei și Bucureștilor, care apar de asemenea în amintita inscripție³⁾. Gradul — cetatea — de la Poienari este așa de mic, încît cercetătorii sînt de părere că straja sa nu putea întrece 40 de oameni⁴⁾. Cetatea Poenari are 43 m. lungime, iar corpul central care leagă bastioanele are la amîndouă capetele vreo 5,60 m. lărgime⁵⁾.

Castrul de la Dîmbovița putea fi la început cam tot de felul acestei cetăți. Intr-adevăr nu mult mai mare trebuie să fie cetatea Branului, numită la 29 aprilie 1493 *castrum* „castrum de Therch”⁶⁾.

Să vedem acum împrejurările și pricinile care au ridicat așezarea București la treapta de cetate, care a premers alegerii ca „oraș de scaun” — capitală — al Țării Romînești.

Se știe că la sfîrșitul domniei lui Mircea cel Bătrîn, în 1417, turcii au pus stăpînire pe cetățile Turnu și Giurgiu de dincoace de Dunăre. Din aceste cuiburi puternic întărite, cotropitorii otomani puteau porni orișicînd năvala în țară.

Pentru a putea înfrunta mai lesne primejdia turcească se simțea nevoia unei așezări romînești întărite înspre Giurgiu. Prin așezarea lor geografică, Bucureștii răspundeau destul de bine acestei nevoi.

Aflați pe malul Dîmboviței, Bucureștii se găsesc la un vad unde se încrucișau drumul Giurgiului cu al Tîrgoviștei și Ardealului pe de o parte și pe de altă parte cu drumul Moldovei și al îndepărtatelor pămînturi rusești. Totodată, aci, la București se mai întretaie și multe drumuri de țară, unind bunăoară Oltenia cu Bărăganul sau Dunărea cu munții. Lacu-

¹⁾ 1444 redă cuvintele grecești πόλις-oraș, ἄστυ cetate și προύριον cetățuie, vezi I. Bogdan, *Cronica lui Constantin Manasses*, București, 1922, p. 259 (s.v.).

²⁾ Altfel i s-ar spune oppidum — oraș întărit — sau urbs, oraș. E drept că Buzăul apare ca „opidum”... Busso” sub Radu cel Frumos, în 1470 (vezi I. Bogdan, *Relațiile...*, p. 329). Castrum înseamnă și tabără: de fapt chiar în scrisoarea aceluiaș domn din 1472 (idem, *op. cit.*, p. 330), „ex castro Thabor”, unde „castrum” se numește de fapt „tabără” Adăugăm că 1444 poate fi și un turn puternic, ca cetățuia de la Turnu; vezi inscripția slavă de acolo — 1444 Холѣвникъ — republicată de H. Chircă și C. Bălan în *Studii și materiale de istorie medie*, III, 1959, p. 360. De luat în seamă în această privință și numele de Pîrgos — (cf. πύργος; turn) dat acestei așezări în vestita scrisoare a lui Vlad Țepeș din 11 februarie 1462; vezi I. Bogdan, *Vlad Țepeș...*, București, 1896, p. 82. Ne putem da altfel întrebă dacă Holăvnic nu este cumva numele local sau acela al așezării din preajma turnului (etimologia din Kule turcesc, propusă de Chircă și Bălan, nu o găsim multumitoare).

³⁾ St. Nicolaescu, *Documente istorice cu privire la Radu Vodă de la Afumați...*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, X, 1909, p. 80—81. Vezi și N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, p. 148. Asupra meșterului care a lucrat piatra, P. Ș. Năsturel, *Știri mărunte despre cîteva monumente istorice, în Sesiunea științifică a Direcției Monumentelor Istorice* (ianuarie 1963), p. 143.

⁴⁾ Gr. Ionescu, *Curtea de Argeș et ses environs*, București, 1944, p. 39.

⁵⁾ N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, I, București, 1927, p. 6 și pl. II—III.

⁶⁾ I. Bogdan, *Relațiile...*, p. 341

rile, mlaștinile și ostroavele Dîmboviței, care a avut mai multe brațe în trecut, asigurau Bucureștilor mijloace firești de apărare¹⁾.

Ridicarea unei cetăți în acel loc — din pământ sau din piatră — însemna totodată creșterea însemnătății acestuia. La adăpostul cetății, satul sau tîrgulețul București s-a putut dezvolta mai repede, întinzîndu-se înspre cetate și înghițind fără îndoială alte cîteva sîtucuri din apropiere. În legătură cu vechimea acestui sat sau tîrg București și cu aceea a sîtucurilor, săpăturile arheologice începute din 1953 au dus la descoperirea unor urme de așezări feudale de pe la sfîrșitul veacului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea²⁾. S-au numărat 41 de sate pentru rîstimpul 1352—1625 pe cuprinsul Bucureștilor, de azi³⁾. Numărul loc însă trebuie să fi fost mai mare, dar pierderea multor documente nu îngăduie mai multă știință.

Repedea dezvoltare a orașului București după 1459 nu se poate înțelege după părerea noastră decît prin creșterea tîrgului unde neguțătorii și meșteșugarii, localnici sau în trecere, își desfăceau mărfurile de tot felul. Rostul strategic și geografic al Bucureștilor era cheazăia avîntului economic al așezării de pe apa Dîmboviței. Astfel, neguțătorii brașoveni care mergeau la Giurgiu, Nicopole sau Dîrstor treceau și poposeau și la București (în veacul al XV-lea). Pe de altă parte scăderea comerțului orașelor sașilor ardeleni cu Țara Romînească, a apăsât asupra orașelor dinspre munți, Curtea de Argeș, Cîmpulung, Tîrgoviște, unde domnii bătrîni își avuseră scaun de domnie⁴⁾. Dezvoltarea înfriurii turcești pe tărîm politic și economic era menită și ea să ridice Bucureștii aflați mai aproape de hotarele Țării turcești.

În împrejurimile micii așezări București de pe la mijlocul veacului al XV-lea, se mai aflau așezări întărite care, împreună cu cetățuia lui Țepeș⁵⁾, precum și de mănăstirea Snagovului, înnoită și întărită zice-se de ci și asupra noului oraș în plină dezvoltare pe malul cel stîng al Dîmboviței.

Este vorba de mănăstirea Comana, socotită a fi o ctitorie a lui Vlad Țepeș⁶⁾ precum și de mănăstirea Snagovului, înnoită și întărită zice-se de același voievod⁶⁾. Se știe de asemenea că Vlad Țepeș este ctitorul unei biserici din Tîrgșor⁷⁾. Așa dar el pare a fi avut dese și felurite legături nu numai cu Bucureștii, ci și cu un întins ținut din împrejurimi⁸⁾. Acesta este un semn că sub domnia lui Bucureștii și părțile din jur începeau să joace un loc mai deosebit în viața țării.

¹⁾ V. Mihăilescu, *București din punct de vedere antropologic, geografic și etnografic*, în *Anuarul de geografie și antropogeografie*, IV, 1914—1915, p. 145—225.

²⁾ București. *Rezultatul săpăturilor arheologice și ale cercetării istorice din anul 1953*, I, București, 1954 passim; *Bucureștii de odinioară...*, passim; *Cercetări arheologice în București*, 1963, p. 126—147.

³⁾ I. Donat, *Așezările omenești din Țara Romînească în secolele XIV—XVI*, în *Studii*, IX (1956), nr. 6, p. 91.

⁴⁾ R. Manolescu, *Aspecte din istoria negoțului bucureștean în secolul al XVI-lea*, în *Studii*, XII (1959), nr. 5, p. 25 și urm.

⁵⁾ N. Ghika-Budești, *Mănăstirea Comana*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, I, 1908, p. 10—11.

⁶⁾ N. Șerbănescu, *Istoria mănăstirii Snagov*, București, 1944, p. 31—34.

⁷⁾ C. C. Giurescu, *O biserică a lui Vlad Țepeș în Tîrgșor*, în *Buletinul Comis. Monument. Ist.*, XVII, 1924, p. 74—75.

⁸⁾ Înainte și după domnia lui Țepeș, și Gherghița (nu departe de Tîrgșor) a avut de asemenea parte de grija unor voievozi ca Vladislav al II-lea (în 1451 și 1453), Radu cel Frumos (în 1471 și 1472), Basarab cel Bătrîn (în 1476) și Basarab cel Tânăr (în 1482) (vezi rezumatele *Documentelor Țării Romînești, veac. XIII—XV*, Buc., 1953, passim).

Așa dar Bucureștii nu s-au ivit din senin pe cursul Dîmboviței. Ei au fost o așezare avînd un loc geografic mai prielnic atît dezvoltării ei economice, cît și menirii ei strategice. Așezarea București cu care s-au contopit treptat alte cătune și sătulețe mai mărunte din vecinătate era una din așezările feudale din cuprinsul uriașului oraș de astăzi ce se întinde acum de la Pantelimon pînă în apropiere de Buftea. Dovezi în această privință au adus și mereu vor aduce săpăturile arheologice.

Astfel, două pahare de lut s-au descoperit acum cîțiva ani la Pantelimon; ele sînt încă inedite. Tipologia lor le așează în chiar veacul al XIV-lea. Deasemeni, în 1929, s-au cules pe malul lacului Tei cîteva cioburi din care s-a putut întregi un vas caracteristic și el aceluiași veac¹⁾. Tot așa, la Străulești se cercetează încă din 1960 o mare așezare feudală, tot din veacul al XIV-lea²⁾. Iar dacă dealul fostei mănăstiri Radu Vodă nu ară urme de viațuire feudală decît începînd din veacul al XVI-lea, în schimb pe locul învecinatei biserici zise a lui Bucur erau încă de mai înainte bordeie și locuințe din lemn și din ohimpici³⁾. De asemenea, lîngă biserica Dobroteasa, refăcută în a doua jumătate a veacului trecut, cercetările arheologice au scos la iveală urme de locuire ce se pot coborî pînă în veacul al XV-lea, dacă nu chiar pînă în al XIV-lea⁴⁾.

În ceea ce privește săpăturile de la fosta Curte Domnească din Piața de Flori de o cercetare atît de anevoioasă datorită clădirilor ridicate pe urmele Curții Domnești, precum și marilor lucrări de sistematizare în curs, trebuie luat în seamă în chip cu totul deosebit faptul că arheologii au descoperit acolo urme de zidărie socotite a fi de pe la mijlocul veacului al XV-lea⁵⁾. Astfel, în curtea clădirii din str. Soarelui nr. 7 s-a aflat un zid făcut din bolovanî de rîu și din cărămizi. Rostul lui nu este încă prea lămurit. S-a crezut mai întîi că este o urmă din zidul de împrejmuire a vechii cetăți București iar acum se bănuiește că făcea parte dintr-o pivniță a Curții Domnești. Oricum ar fi — tehnica zidăriei amintește pe cea folosită în Țara Romînească în veacurile XIV-XV, cum dovedesc unele monumente de la Curtea de Argeș⁶⁾. Pe lîngă aceasta, s-au găsit, tot în str. Soarelui, cioburi din veacul al XV-lea⁷⁾. Ne întrebăm deci dacă zidul cu pricina nu ar putea fi al cetății sau Curții Domnești din veacul al XV-lea⁸⁾.

În sfîrșit nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că în apropierea curții a fost biserica din bazar despre care vom vorbi mai jos.

Aceste urme de locuire din veacurile al XIV-lea și al XV-lea descoperite în felurite colțuri din Bucureștii de azi nu sînt singurele cunoscute. Ele sînt însă îndeajuns pentru a dovedi că pe locul Bucureștilor de atunci și în împrejurimile lor trăiau oameni. Ele aduc dovada că așezarea tîrgului

¹⁾ Știri de la P. I. Panait, cercetător la Muzeul de istorie a orașului București (originale și mulate expuse la acest muzeu).

²⁾ P. I. Panait, *Săpăturile de la Bucureștii Noi. Sectorul Măicănești*, în *Cercetări arheologice în București*, p. 120—124, și săpăturile aceluiași, încă inedite, din 1962.

³⁾ *București de odinioară...*, p. 57.

⁴⁾ *Ibidem*, p. 157.

⁵⁾ D. V. Rosetti, *Curtea Veche, în Bucureștii de odinioară...*, p. 151 și urm.

⁶⁾ Vezi N. Ghika-Budești, *Evoluția...*, I, p. 9—10 și, de pildă, planșele VII, IX, XX, etc.

⁷⁾ D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 151.

⁸⁾ Vezi mai jos, p. 154.

și pe urmă a orașului s-a dezvoltat treptat prin alipirea unor așezări vecine, adesea tot atât de vechi cel puțin cât însăși așezarea București din vremea lui Tepeș.

Despre orașul București din veacul al XV-lea, despre oamenii lui, despre traiul acestora, despre înfățișarea cetății și a târgului, despre cîrmuire, nu cunoaștem aproape nimic, în afară de două-trei știri foarte răzlețe¹⁾. Abia în veacul al XVI-lea — mai cu seamă în a doua jumătate — începem să ne închipuim cît de cît, ce erau Bucureștii de atunci. Dar despre aceasta nu poate fi vorba aci, întrucît ne-am mărginit cercetările la Bucureștii din veacul al XV-lea.

În schimb, istoria politică, aduce știri deosebit de însemnate asupra trecutului zbuciumat al orașului nostru în a doua jumătate a veacului al XV-lea.

Le vom lua pe rînd, căci în ele se răsfrîng dezvoltarea și încercările grele prin care a trecut orașul.

S-a văzut mai sus că Vlad Tepeș a făcut pare-se cetățuia de la marginea Bucureștilor între iunie 1458 și septembrie 1459 cînd se întîlnește „grad”-ul București. Ar fi însă o greșeală a se crede că Bucureștii au fost atunci neapărat capitala Țării Romînești, „orașul de scaun”, cum se spune altă dată.

Pe vremea lui Tepeș, capitala țării a fost cu siguranță Tîrgoviște, așa cum era încă de pe la sfîrșitul domniei lui Mircea cel Bătrîn.

Dacă cercetăm hrisoavele domnești cu începere de la Vlad Tepeș și pînă la Radu de la Afumați și facem statistica orașelor de unde voievozii le-au dat, desprindem date precise și foarte grăitoare în privința orașelor de scaun ale țării²⁾.

Mărginindu-ne așa dar la Tîrgoviște și București (care pînă la Brîncoveanu vor cunoaște îndelungate întreceri pentru vrednicia de oraș de scaun al Țării Romînești), vedem că s-au păstrat 16 documente de la Radu cel Frumos, fratele și urmașul înscăunat de turci al lui Tepeș, scrise toate în București, iar nici unul în Tîrgoviște. Un singur hrisov al lui Laiotă Basarab cel Bătrîn s-a întocmit la Tîrgoviște, față de două în București. De la Basarab cel Tânăr, zis și Tepeșuș, avem 8 hrisoave date din București și două din Tîrgoviște. Vlad Călugărul însă ne-a lăsat 27 de acte din București și 22 din Tîrgoviște. Tot așa de la Radu cel Mare se cunosc numai 14 documente scrise în București, pe cînd din Tîrgoviște se păstrează 48 de acte.

Numai din București sînt cele 6 hrisoave rămase de la Mihnea cel Rău. Cîte 7 documente din București și din Tîrgoviște se păstrează de la

¹⁾ Astfel, sub Radu cel Frumos, în 1469, cetatea București era cîrmuită de vornicul — „palatinus” — Neag, care pare să fi avut acolo și scaun de judecată (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 356—357). Tot așa, pe la 1474—1476, sub Basarab Laiotă, se întîlnesc în București meșterii turci și brașoveni (*op. cit.*, p. 124; vezi și p. 199—200). În sfîrșit, P. I. Cernovodeanu ne înștiințează că se cunoaște o scrisoare din 1 mai 1494 a meșterului tunar — pîxenmaister — Michel către primarul Sibiului, făcîndu-i cunoscută șederea sa la Curtea din București a lui Vlad Vodă Călugărul și apropiata sa plecare la Tîrgoviște ca să ridice acolo pentru domnul țării o cetate (Fest) sau un palat (Schloss). (Arh. St. Sibiu, III/215; fotocopia documentului la Muzeul de istorie a orașului București sub nr. inv. 53135).

²⁾ Statistica noastră se bazează pe corpusul de documente muntenesti al Acad. RPR (veac. XIII—XV și veac. XVI, vol. I) lăsînd pentru simplificare pe cele externe publicate de I. Bogdan, St. Nicolaescu sau Gr. Tocilescu, întrucît datele lor nu schimbă rezultatul la care am ajuns. Cf. și Dan Berindei, *op. cit.*, p. 9—12.

Vlad cel Tânăr. Neagoe Basarab a stat mai mult la Țirgoviste, lăsându-ne de acolo 34 de hrisoave, față de 2 întocmite la București.

Lupta dintre Radu de la Afumați și Vladislav al III-lea pentru domnie, arată că hrisoavele celui dintîi, în număr de 7, sînt date din Țirgoviste, pe cînd acelea ale lui Vladislav, păstrate în acelaș număr, sînt scrise în București.

Precum nu știm întocmai anul întemeierii cetății București, tot așa nu cunoaștem nici anul cînd a ajuns oraș de scaun.

Fapt este că pe cînd hrisoavele lui Radu cel Frumos din 12 noiembrie 1463, 30 mai 1464, 10 iulie 1464, 12 august 1464 și 28 octombrie 1464 sînt scrise „în cetatea București”¹⁾, în schimb cel din 14 octombrie 1465 a fost întocmit de grămăticul Lațco „în cetatea de scaun București”²⁾.

Celelalte documente următoare însă ale aceluiași voievod sînt scrise mai toate „în cetatea București”³⁾. Așa dar numai dintr-o întîmplare fericită care ne-a păstrat hrisovul din 14 octombrie 1465 știm că Bucureștii au fost capitala țării sub Radu cel Frumos. Se poate însă că această vrednicie orașul nostru să o fi avut încă înainte de anul 1465. Sărăcia și tăcerea izvoarelor ajunse pînă la noi împiedică însă — cel puțin deocamdată — mai multă precizie.

În veacul de mijloc noțiunea de capitală nu era așa de strict administrativă ca în zilele noastre. Unde se afla domnul cu dregătorii lui, acolo era de fapt capitala. Bucureștii erau așa dar orașul de scaun atîta vreme cît ședea voievodul aici. Tot așa și Țirgovitea, Cîmpulungul, Curtea de Argeș, chiar și alte cîteva orașe mai mărunte din țară, ori de cîte ori domnia zăbovea într-nsele.

În ceea ce privește alegerea cînd a Bucureștilor, cînd a Țirgovitei ca oraș de scaun al țării, cercetările de pînă acum au arătat că domnii plecați Porții stau în București iar ceilalți la Țirgoviste. Aceasta începînd însă cu domnia lui Radu cel Frumos, omul lui Mahomet al II-lea⁴⁾.

La început într-adevăr Vlad Țepeș, hotărît să lupte împotriva amenințării otomane și vrînd să opună cetății turcești de la Giurgiu una romînească, ridicase pe aceasta pe rîul Dîmboviței, la București, cu toate că orașul lui de scaun era la Țirgoviste⁵⁾.

Nu știm cum arăta cetatea Bucureștilor în 1462, cînd Radu cel Frumos s-a suit domn în scaunul fratelui său Vlad Țepeș. Dar, după părerea noastră, faptul că dintre documentele lui aproape toate — de fapt 16 — sînt date din București și nici unul din Țirgoviste ne dă de gîndit că atunci cînd a izbucnit războiul romîno-turcesc din 1462, Țepeș se mutase cu scaunul în București. Se știe într-adevăr că doctrina politico-militară a oamenilor din veacul de mijloc urmărea totdeauna cucerirea capitalei dușmanului. Mărginindu-ne la trecutul nostru ajunge să amintim de arderea Argeșului la 1330 de către Carol Robert, de așezarea lui Vlad Vodă la Argeș de către turci după bătălia de la Rovine în locul lui Mircea cel Bătrîn, de cucerirea orașului de scaun București de către Ștefan cel Mare etc. Bănuim așa dar că Mahomet al II-lea hotărînd să alunge pe Țepeș ca

¹⁾ P. P. Panăitescu, *Documente...*, p. 246—259.

²⁾ Idem, *op. cit.*, p. 260—261.

³⁾ Idem, *op. cit.*, p. 261—282.

⁴⁾ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 8.

⁵⁾ Vezi mai jos în legătură cu unele știri din Hălcocondil.

să încredințeze domnia Țării Românești lui Radu, a urmărit să cucerească orașul de scaun al lui Vlad Țepeș.

Va fi fost acest oraș de scaun Țirgoviște sau București?

Credem că oficial, tradițional, Țirgoviștea mai era capitala, dar că practic la sfârșitul domniei lui Țepeș, erau Bucureștii¹⁾.

Într-adevăr izvoarele vremii privind năvălirea în Țara Românească a otomanilor în frunte cu sultanul Mahomet vorbesc — fără a le numi — de o cetate și de un oraș.

Bizantinul Laonic Halcocondil bunăoară știe că atunci românii „și-au adăpostit femeile, copiii și lucrurile lor, pe de o parte, pe muntele Brașovului și, pe de altă parte, într-un orașel numit... în jurul căruia întinzându-se roată un lac mlaștinos, îl apăra și-l păzea și-l făcea foarte întărit și-l-punea foarte în siguranță²⁾).

Acest scriitor folosește cuvântul *πολιχνη*, orașel³⁾, nu *πόλις*, oraș. Așezările urbane în Țara Românească pe acea vreme erau puține și denumirea de orașel este desigur mai potrivită pentru Bucureștii anului 1462 decât pentru Țirgoviște. De altfel mlaștinile amintite credem că arată mai curînd Bucureștii decât Țirgoviștea. Aici găsim smîrcuri, brațele și ostroavele Dimboviței, pe cînd la Țirgoviște lunca Ialomiței nu se potrivește cu această descriere.

Dar să zicem că Halcocondil scriind de fapt din auzite, a putut greși cînd și-a întocmit istoria. Totuși un rob albanez fugit de la Adrianopole îndată după întoarcerea „aliotmanului” înfrînt, precum se știe, de Țepeș, arată venețienilor în august 1462 că Mahomet se izbise de românii așezați într-o oarecare „cetate din mlaștini” și că sultanul nu putuse răpune pe Vlad care se afla „într-un loc puternic, înconjurat de mlaștini”⁴⁾.

Aceste două izvoare se întregesc așa dar unul pe altul.

Pe de altă parte însăși lipsa numelui orașului la Halcocondil dă de gîndit că este vorba tot de București. Nu este într-adevăr singura dată cînd cronicarul are locuri nedumerite în lucrarea lui, rămasă pe semne neșlefuită în urma morții lui⁵⁾.

Numele București era încă prea tînăr ca să fie cunoscut de lumea străină⁶⁾.

Credem așa dar că turcii au ajuns la București și nu au izbutit la începutul războiului să cucerească cetatea întărită din fire.

¹⁾ Să nu se uite nici pedepsirea Țirgoviștenilor în ziua de Paște de către Țepeș, care pe unii i-a tras în țeapă, iar pe alții i-a dus la cetatea sa de la Poenari să-i lucreze. Legendă? Adevăr stîlcit în parte de trecerea anilor? Nu știm, dar faptul pare să rămînă că între Voievod și oamenii din Țirgoviște legăturile nu erau bune. Vezi *Istoria Țării Românești 1290—1640 — Etopiseful Cantacuzinesc* — ed. crit. de C. Grecescu și D. Simionescu, București, 1960, p. 4.

²⁾ Traducerea după E. Darkó, *Laonici Chalcocandylae historiarum demonstrationes*, Budapesta, 1927, II—2, p. 255. Vezi și traducerea profesorului V. Grecu, *Laonic Halcocondil. Expuneri istorice...*, București, 1958, p. 285—286.

³⁾ V. Grecu, *op. cit.*, p. 286 traduce prin oraș: „într-un oraș cu numele...”

⁴⁾ A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor*, (ed. a 2-a), IV, București, 1914, p. 34 și nota 24 (se vorbește acolo de o „certa fortezza de paludi” și de un loc „forte circondato de palude”).

⁵⁾ Vezi V. Grecu, *op. cit.*, p. 11—12.

⁶⁾ Și în 1473 — precum se va vedea mai jos — moldovenii cuceresc orașul de scaun al lui Radu cel Frumos numit nu București, ci Dimbovița!

Dar Halcocondil¹⁾, Critobul²⁾ și solul venețian Balbi³⁾ mai amintesc și de lupte mai înăuntru țării, deci pe la munte. Așa dar când Halcocondil mai vorbește de capitala lui Vlad — πόλις ἐν τῇ Βλάδῳ ἤν τὰ βασιλεία (denumită și πόλις oraș — nu πολίχνη orașel, ca odinioară — ar putea fi vorba de Tîrgoviște. Turcii nu intrară acolo, căci tunarii orașului împoșcau în oastea lor⁴⁾).

Se știe însă că după înfrîngerea sultanului care lăasă totuși pe Radu cel Frumos lingă Dunăre ca să atragă de parte-i pe boierii lui Vlad — acesta a fost răsturnat din domnie⁵⁾. Radu și turcii lui au intrat de sigur atunci în cetatea București⁶⁾ și, astfel, noul domn a stat acolo, nu la Tîrgoviște, pentru a fi mai aproape de ocrotitorii săi, turcii din Giurgiu, fiind așa dar cel dintîi domn de București supus înaltei Porți.

Trec cîțiva ani după războiul romîno-turc din 1462 și iată că în 1473 izbucnește altul, de data aceasta între Moldova și Țara Romînească, pe care Ștefan cel Mare voia s-o rupă de sub stăpînirea Porții Otomane.

La Trestieni pe apa Vodnăului, în apropiere Gherghiței, Ștefan cel Mare îi înfrîns pe munteni într-o bătălie care ținu de la 18—20 noiembrie, îndreptîndu-se numaidecît spre București⁷⁾. Radu cel Frumos „abia a scăpat cu fugă, cu puțină oaste la un castel care se chiamă Dîmbovița”, povestește letopisețul domniei lui Ștefan, păstrat în limba germană.

În ziua de 23 noiembrie oastea moldovenească în frunte cu voevodul ei sosi înaintea castelului și, citim în aceeași cronică „l-a asediat cu tărie și în timpul nopții a fugit Radu Vodă din castel. În acea lună, în ziua de 24, atunci a luat Ștefan Voievod castelul și a pătruns cu forța înăuntru și a luat lui Radul Voievod pe soția sa și pe unica lui fiică, cu toată

¹⁾ Vezi traducerea lui V. Grecu, *op. cit.*, p. 289. („împăratul însă înaintînd de aici înăuntru țării, s-a grăbit să meargă de-a-dreptul asupra orașului, în care însuși domnul Vlad își avea reședința”).

²⁾ Critobul spune despre Vlad Tepeș că fugind din fața sultanului ajunsese în „locurile cele mai apărate ale țării și ale dealurilor” (V. Grecu, *Critobul din Imbros. Din domnia lui Mahomet al II-lea*, București, 1963, traduce *καταβών τὰ ἐρυμνότατα τῆς χώρας καὶ τῶν βουνῶν* p. 293 prin „ajungînd la locurile cele mai adăpostite ale țării, se aținea prin codri”, (p. 292). Dar *βουνός* înseamnă „înălțime, deal și chiar munte; codru se spune *δρυμών*).

³⁾ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 32. (Balbi scrie la 28 iulie 1462 aceste cuvinte: „Cînd turcii se apropiară de munți, Dracul cu aproape 30.000 de oameni atacă lagărul în două rînduri...”. Numărul oștenilor lui Vlad Tepeș după Balbi trebuie apropiat de ceea ce se citește într-unul din manuscrisele *Povestirii despre Dracula voievod*, care, vorbind de asemeni de tabăra turcească atacată într-o noapte de domnul romîn, spune că acesta adunase o oaste de 30 900 de oameni. Vezi textul la P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-romîne...*, p. 200, r. 17 și p. 207, r. 24).

⁴⁾ V. Grecu, *op. cit.*, p. 289.

⁵⁾ *Istoria Romîniei*, II, București, 1961, p. 476—477. Și *Povestirea despre Dracula* (ed. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 212, paragraful XIV), spune că Tepeș a căzut în mîinile turcilor în urma răscoalei alor săi.

⁶⁾ Se poate pune întrebarea dacă boierii răsculați împotriva lui Tepeș nu-și aveau tocmai familiile și lucrurile adăpostite în „cetatea din mlaștini” și dacă, temîndu-se pentru ai lor și pentru averile lor, ei au trecut de partea lui Radu, deschizînd atunci Bucureștii în fața acestuia și a turcilor.

⁷⁾ P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, în Studii, XII (1959), nr. 5, p. 9—21.

oastea și mari comori... și a luat toate giuvaerurile, care le stăpânește de obicei un principe, cu toate steagurile și cetatea de care¹⁾.

După cucerirea Bucureștilor, moldovenii au petrecut aici trei zile „de veselie”, citim în letopisețul de la Bistrița.

După luarea cetății, Ștefan cel Mare a pus un pîrcălab în fruntea ei. Dar după cîteva zile oastea munteană a lui Radu cel Frumos a cucerit din nou cetatea, omorînd pe pîrcălabul pus de Ștefan cel Mare²⁾.

Aceasta însă nu l-a împiedicat pe domnul Moldovei să așeze domn al țării pe Laiotă Basarab cel Bătrîn (1474—1476).

Documente latinești ale lui Laiotă Basarab sînt scrise în „Cetatea nouă” — *Novum Castrum* — pe care cercetătorii o identifică cu Bucureștii. Denumirea poate arăta fie puțina vechime a cetății, fie mai curînd refacerea cetății stricate prin cucerirea moldovenească în 1473³⁾.

În curînd însă, politica filo-turcească a lui Laiotă îl sili pe Ștefan să-l alunge din domnie, cu ajutorul oștilor ungurești, pentru a încredința din nou scaunul domnesc lui Vlad Țepeș. Voievodul ardelean, Ștefan Bathory și-a așezat tabăra lângă București la 11 noiembrie, iar după cinci zile de lupte, la 16 ale lunii, cetatea i s-a predat. Un document al vremii arată că Bucureștii erau atunci cea mai puternică cetate din țară. Dar peste cîteva săptămîni, moartea l-a ajuns pe Țepeș, iar Laiotă a rămas domn mai departe⁴⁾.

În noiembrie 1477 Ștefan cel Mare zdrobindu-l pe Laiotă, domnia Țării Romînești a încăput în mîinile lui Basarab cel Tînăr, zis și Țepeluș⁵⁾.

Un text hagiografic va dovedi acum însemnătatea locului la care are drept acest din urmă voievod în istoria dezvoltării orașului București. În *Viața Sfîntului Nicodim*, întemeietorul mănăstirilor Vodița și Tismana, se poate citi că Basarab cel Tînăr (care a domnit între anii 1477 și 1482) a vrut să mute la București moaștele acestuia, păstrate la Tismana unde murise în 1406.

Iată ce scrie în acest izvor: „Iar după trecerea a mulți ani, un Domn al țării acesteia înțelegînd de multele faceri de minuni ale sfîntelor moaște ale sfîntului Nicodim, a vrut să le ridice din sfînta mănăstire Tismana și să le ducă în orașul București, ca să fie acolo stătătoare. Și nefiind voia sfîntului să se înstrăineze sfîntele sale moaște din sfîntul său lăcaș, cu minune a făcut de s-a părăsit Domnul acela de acel sfat și lucru neplăcut sfîntului. Ci însă zic unii că acel Domn ce voia ca să ridice sfîntele moaște ale sfîntului, ar fi fost Basarab Voievod cel Tînăr la leatul 6981 (1473) care a fost fiul lui Basarab voievod cel întîi la leatul 6951 (1443), din care s-a tras neamul Domnilor Basarabi. Și acest Domn întîiul Basarab a fost fiul al 2-lea al lui Dan voievod la leatul 6932 (1424), care au fost fiul întîiul al lui Dan voievod leatul 6894 (1386), ce a fost fiu lui Radu voievod Negru și zic, că acel Basarab voievod cel tînăr a început cu Domnia întîi în București și a făcut cetatea Bucureștilor, adică curtea domnească cea veche, și precum că i s-a zis curții cei veche, din vechime cetate, aceasta se adeverează din hrisovul zisului Domn Ba-

¹⁾ Vezi P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-romîne din sec. XV—XVI, publicate de Ion Bogdan*, București 1959, p. 31 ; Al. Vasilescu, *op. cit.*, p. 40—42.

²⁾ Cf. P. P. Panaitescu, *Cronicile...*, p. 17, și Al. Vasilescu, *op. cit.*, loc. cit.

³⁾ Vezi însă mai jos p. 153—154.

⁴⁾ Al. Vasilescu, *op. cit.*, p. 43—45.

⁵⁾ *Op. cit.*, p. 44—45.

sarab cel tânăr, căci sorie că s-a dat mănăstirei Tismana cetatea București. Și că acest Domn Basarab după ce a făcut cetatea Bucureștilor, adică Curtea Veche și Biserica domnească dintr-însa, auzind de faceri multe de minuni, ce se făcea de dumnezeiescul dar prin sfintele moaște ale sfântului, pentru aceasta voia să le ridice și să le aducă în București și să le așeze în Biserica sa cea domnească cea din cetate, de a fi spre paza și ajutorul și tămăduirea a tot felul de boale și neputințe a orașenilor, precum și strămoșul său, Radu Negru Voievod, a adus sfintele moaște ale sfintei Filofteia, de le-a așezat în Biserica sa cea domnească din orașul Argeșului, care stau pînă astăzi”¹⁾).

Se știe însă că nu mai avem Viața slavonă a vestitului stareț, scrisă poate de chiar ucenicii lui în veacul al XV-lea, după încetarea lui din viață în anul 1406, ci o prelucrare din auzite, după predania mănăstirească, întocmită în jurul anului 1840 de Ștefan ieromonahul de la Tismana²⁾. În asemenea împrejurări avem datoria de a arăta pe ce argumente ne întemeiam când primim istoricitatea acestui izvor care ascăpat pînă acum cercetătorilor de demult și de astăzi ai trecutului orașului București.

Mai întii ne buzim pe pilda însăși a profesorului P. P. Panaitescu care a arătat că „Viața românească a sfântului Nicodim, cu rezerve bineînțelese, este... pînă la un punct un izvor istoric”³⁾.

Ceea ce s-a putut dovedi pentru istoria țării sub Mircea cel Bătrîn, oare se adevărește și pentru istoria Bucureștilor?

Nu ne îndoim de aceasta. Într-adevăr abia ai început să citești filele privitoare la orașul nostru, și rămii mirat de siguranța genealogiei lui Țepeluș. Astfel Basarab cel Tânăr, Țepeluș, este arătat ca fiul lui Basarab Voievod, al cărui părinte a fost Radu Negru Voievod.

Această genealogie au statornicit-o Constantin Kogălniceanu și mai ales George D. Florescu⁴⁾. Alți cercetători însă nu au putut-o descurca chiar așa de bine, crezînd de pildă că Dan, bunicul lui Țepeluș, era fiul iar nu fratele lui Mircea cel Bătrîn⁵⁾. Toți acești genealogiști au folosit însă numeroase documente, pe care desigur nu a avut de unde să le cunoască Ștefan ieromonahul. Și totuși spusa acestuia este adevărată, dovadă că el a avut la îndemîină știri și lămuriri cît se poate de bine întemeiate.

În al doilea rînd, Ștefan ieromonahul arată pe lingă numele fiecărui din mai sus amintiții voievozi, cîte un an de domnie. Deși el nu înseamnă toți anii de domnie ai fiecărui domn, totuși știrile lui sînt bune⁶⁾. Astfel cronologia voievozilor dovedește că tatăl lui Țepeluș, Basarab al II-lea, era într-adevăr în scaun la 1443. De asemeni, părintele acestuia, Dan al

¹⁾ *Viața preactivosului Părintelui nostru Nicodim Sințitul...*, lucrată de ieromonahul... Ștefan din Tismana la anul 1839... și tipărită..., de Iosif Bobulescu, București, p. 66—67.

²⁾ *Op. cit.*, p. X—XI și p. 14—15.

³⁾ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 144.

⁴⁾ C. Kogălniceanu, *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor...*, București, 1912, passim; G. D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească*, I, București, 1943, (spîta Basarabilor de la sfîrșitul cărțului).

⁵⁾ P. V. Năsturel, *Genealogia Basarabilor* (planșă tipărită). Vezi și St. D. Greceanu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, II, p. 263 și spîta anexă la p. 404, care incurcă lucrurile și mai rău.

⁶⁾ Vezi cronologia voievozilor după I. Ionașcu, în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, I, 1956, p. 485—487.

II-lea, domnea în 1424, iar bunicul lui, Dan I, la 1386. Pentru Radu I, „Radu Negru” cum i se spune în Viața lui Nicodim, Ștefan ieromonahul nu dă vreun an de domnie. Singura greșală de cronologie însă pe care acesta o face îl privește pe Țepeluș, zicînd: „Basarab Voievod cel Tânăr la leatul 1473”. În acel an era într-adevăr domn un Basarab, dar Laiotă, Basarab cel Bătrîn, care este voievodul între 1473 și 1477, fiind însă în luptă pentru domnie cu înaintașul său Radu cel Frumos, pe urmă cu fostul domn Vlad Țepeș și în sfîrșit cu nepotul său după unii, sau vărul său după alții, Basarab Țepeluș cel Tânăr. Dar aici poate fi de fapt o greșală de tipar a ediției Vieții Sfîntului Nicodim, apărînd un 3 în loc de 7. Ținînd seama de exactitatea genealogiei lui Basarab cel Tânăr, socotim mai drept că acesta iar nu Basarab Laiotă cel Bătrîn este voievodul care după mărturia călugărilor tismăneni a vrut să mute la București moaștele vestitului întemeietor al Voditei și Tismanei.

Dar izvorul nostru cuprinde și un alt amănunt. După Ștefan, un hrisov al lui Țepeluș scrie că „s-a dat mănăstirii Tismana cetatea București”. Asemenea greșală ar fi deajuns ca să nu luăm în seamă cele istorisite de ieromonahul tismănean. Totuși el înseamnă undeva în „Viața lui Nicodim” că a cercetat conda de hrisoave a mănăstirii Cozia¹⁾. Printre acele copii se cunoaște un hrisov al lui Țepeluș întărind Coziei între altele și un sat București, care îi fusese dat, precum dovedesc alte cărți domnești, de Mircea cel Bătrîn. Hrisovul lui Țepeluș este din 9 septembrie 1478, scris „în Cetatea Nouă”²⁾.

Iar un alt hrisov original dat tot de Țepeluș la 18 ianuarie 1480, unor boieri arată că s-a scris „în cetatea nouă de scaun București”³⁾.

Ștefan ieromonahul își va fi închipuit cîndva că Bucureștii dați mănăstirii Cozia erau așezarea de pe malul Dîmboviței și astfel cu trecerea anilor, a crezut desigur, din amestecul amintirilor sale, că mănăstirea care stăpînise un sat numit București era chiar a sa, făcînd și o confuzie între satul de pe apa Luncavăț⁴⁾ și cetatea de pe riul Dîmbovița.

Ștînd așa lucrurile, putem da crezare știrii că Basarab cel Tânăr a refăcut Bucureștii. E drept că Ștefan ieromonahul spune că acest voievod a făcut (nu refăcut) cetatea, care cuprindea curtea veche domnească și o biserică. Dar, firește, el nu a putut întemeia cetatea (București), deoarece hrisoavele lui Vlad Țepeș și Radu cel Frumos, amintite mai sus, vorbesc de o cetate București și chiar (în 1465) de cetatea de scaun cu același nume.

Războaiele din 1462, 1473 și 1476 au păgubit adînc cetatea. Luptele cu Mahomet al II-lea și cele pentru domnie între Radu cel Frumos, Laiotă Basarab, Vlad Țepeș și Basarab cel Tânăr nu au priit de fel dezvoltării orașului. Basarab cel Bătrîn a început a reface cetatea, dar lucrarea a fost dusă la bun sfîrșit de Basarab Țepeluș, care a făcut curtea domnească și o biserică. S-ar putea ca cetatea lui Țepeș să nu fie tot una cu curtea domnească. Așa se întîmplă de altfel la Suceava unde curtea domnească

¹⁾ *Viața lui Nicodim*, p. 61.

²⁾ P. P. Panaitescu, *Documente...*, p. 304—308 (pentru hrisovul lui Mircea cel Bătrîn, p. 55—57 etc.).

³⁾ *Op. cit.*, p. 312—314 (cu data 8 ianuarie); traducere romînească în *Documente privind istoria Romîniei. Veacurile XIII, XIV și XV. B. T. Rom.*, p. 167 (cu data 18 ianuarie).

⁴⁾ *Documente privind istoria Romîniei. B. T. Rom. Veac. XIII—XVI. Indicele numelor de locuri. întocmit de I. Donat, etc.*, București, 1958, p. 21.

este deosebită de cetatea cea de scaun. Statormicirea Bucureștilor drept oraș de scaun al lui Radu cel Frumos a putut da naștere curții domnești, căci ne îndoiim că cetatea propriu-zisă era destul de mare ca să încapă toată curtea alături de oștenii rînduiți pentru paza și apărarea cetății.

Credem așa dar că zidul din veacul al XV-lea descoperit cu prilejul săpăturilor arheologice, zid despre care s-a amintit mai sus, poate fi pus în legătură cu refacerile lui Țepeluș¹⁾.

Săpăturile făcute pînă acum în Piața de Flori vor avea de cîștigat cînd lucrările de sistematizare a locului vor da puțință oamenilor de știință să deschidă acolo un mare șantier arheologic. Cercetările de pînă acum au dovedit că locul Curții Domnești era pe o înălțime de pe malul Dimboviței și că numai depunerile de cinci veacuri și lucrările de tot felul care au urmat acolo au șters nivelul accentuat al ripei²⁾.

Nu trebuie totuși pierdut din vedere faptul că se păstrează mai multe scrisori latinești de la Basarab cel Bătrîn, zis și Laiotă Basarab, către brașoveni. Ele sînt în număr de patru și scrise la 15 aprilie și 9 mai 1476 „ex Novo Castro“, la 14 iunie 1476 „in Castro novo“ și la 8 aprilie 1477, „ex Novo Castro“³⁾.

Această cetate nouă este desigur București, cum dovedesc cuvintele — **настоани новн град Буксречн** („noua cetate de scaun București“) din hrisovul slavonesc al lui Țepeluș din 1480⁴⁾.

Cum se împacă atunci aceste știri ce arată o cetate nouă la București pe vremea lui Basarab cel Bătrîn cu spusele lui Ștefan ieromonahul despre cetatea București făcută de Basarab cel Tânăr?

S-a crezut că poate fi vorba de noul oraș de scaun București în locul celui vechi de la Țirgoviște. Părerea noastră este că, deși cetatea nouă din aceste cărți domnești este București, totuși s-a strecurat în această privință o greșeală în mintea cercetătorilor de pînă acum asupra înțelesului adevărat al cuvintelor „cetate nouă de scaun“. Adunînd toate știrile unde apar cuvintele „cetate de scaun“, aflăm din statistica noastră asupra a vreo 280 de cărți domnești pînă la anul 1500, 3 cazuri pentru Curtea de Argeș, 35 pentru Țirgoviște și 19 pentru București. Prin urmare, expresia „cetate de scaun“ nu apare decît de 57 de ori dintr-un număr de 280 de documente. Cu alte cuvinte, cîtimea este sub 1/5.

Dacă intrăm în amănunte, pentru Argeș expresia se întîlnește abia de 3 ori în răs-timpul 1372—1443.

Țirgoviștea apare doar în 1451 cu numele de „oraș de scaun“, iar Bucureștii întiași dată în 1465. Dar începînd de atunci „oraș de scaun“ se vede a fi cînd Țirgoviștea, cînd Bucureștii, cînd amîndouă orașe laolaltă. Așa dar Țirgoviștea de la 1451 la 1456 și Bucureștii între 1465—1480; iarăși Țirgoviștea în 1483; apoi amîndouă în 1486; Bucureștii iarăși în răs-timpul 1489—1492, cînd Țirgoviștea este oraș de scaun pînă în 1500. Totuși Bucureștii sînt oraș de scaun și în 1493, 1494, 1499, făcîndu-se astfel dovada că Țara Romînească avea de fapt atunci două orașe de căpetenie, unde domnia obișnuia să șadă.

Așa dar „Novum Castrum“, „Novi grad“, nu arată că abia începînd din 1476, 1477 sau 1480 Bucureștii au ajuns capitală. (De altfel „castrum“

¹⁾ Mai sus, p. 146.

²⁾ D. V. Rosetti, *op. cit.*, p. 151.

³⁾ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 332—335.

⁴⁾ Vezi mai sus p. 153, n. 3.

nu înseamnă oraș de scaun, „residencia” cum citim într-un hrisov latin din 16 iulie 1372 al lui Vlaicu Vodă, „Datum in Argies in nostra residencia”¹⁾).

Castrum arată doar că este vorba de o cetate sau de o cetățuie, de un loc întărit. Cetatea București dovedită prin anii 1458 și 1459 nu mai era în 1476—1480 o cetate nouă decât dacă pe atunci ea fusese abia făcută din nou sau mutată într-un alt loc, fie și din vecinătate.

Socotim deci că cetatea din București făcută de Vlad Țepeș trebuie să fi fost refăcută cel mai târziu începînd din 1476 de către Basarab Laiotă cel Bătrîn. La rîndul lui, Basarab Țepeluș cel Tânăr a dus pe semne mai departe lucrările începute de Laiotă și a clădit atunci curtea domnească și o biserică.

Despre biserica clădită de Țepeluș cum povestește „Viața lui Nicodim”, ne vom îngădui o ipoteză. În legătură cu Curtea Veche, avem unele știri despre biserica Doamnei Marii zisă și a Doamnei Stanei și a Doamnei Marii.

Pînă acum cercetătorii trecutului bucureștean și-au arătat marea nelămurire față de această îndoită denumire. George D. Florescu a dovedit că Stana Doamna este fata voievodului Mircea Ciobanul, întrebîndu-se însă despre Doamna Maria dacă nu ar fi cumva soția dintîi a lui Mircea Ciobanul (muma Stanei fiind vestita Doamnă Chiajna)²⁾.

În ceea ce ne privește, credem că Maria Doamna, ctitora bisericii, este soția lui Basarab Țepeluș. Avem de la acest domn o scrisoare slavonească din 1480 către Doamna sa Maria, precum și una de la Vintilă, logofătul lui Țepeluș, către dînsa, din același an, în care acest boier stăruie ca „să ne fii iarăși Doamnă, cum ne este și Domnul Voievodul și cum ne-ai fost și mai înainte Doamnă”, cuvinte care arată că nu poate fi vorba de bunica lui Țepeluș, ci de însăși soția acestuia³⁾. Vechea biserică domnească din veacul al XV-lea făcîndu-se însă prea mică în urma dezvoltării Bucureștilor și a curții însăși, Mircea Ciobanul a ridicat pe la 1550 biserica Bunavestire (zisă astăzi Curtea Veche)⁴⁾, mult mai încăpătoare, iar fata lui, Doamna Stana, a dres lăcașul mai vechi aflat în apropiere.

Tocmai denumirea de „biserica Doamnei Maria” vine să întărească credem, ceea ce se spune în *Viața lui Nicodim*. Biserica nu o putem pune pe seama lui Laiotă Basarab cel Bătrîn și a Doamnei lui, de oarece acest voievod nu pare să fi fost înșurat. E drept că prinsese pe la 1479—1480 pe Maria, Doamna lui Țepeluș, împreună cu bunica și sora acesteia și cu visteria Țării Românești⁵⁾, dar răpirea Doamnei Maria nu era o căsătorie.

După unele cercetări mai noi, biserica Doamnei Maria și Doamnei Stana ar fi tot una cu biserica din „pazar” — amintită abia în 1583⁶⁾.

¹⁾ P. P. Panaiteșcu, *Documente...*, p. 33—35.

²⁾ G. D. Florescu, *Din vechiul București...*, București, 1935, p. 51—52, n. 246; vezi și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 203—204.

³⁾ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 278—279. Mai târziu Doamna Maria a lui Țepeluș s-a măritat din nou cu Vlad Vodă Călugărul (P. P. Panaiteșcu *Cronicele...*, p. 214, n. 1).

⁴⁾ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 195—197.

⁵⁾ *Istoria Romîniei*, II, București, 1962, p. 464.

⁶⁾ P. I. Cernovodeanu și N. Vătămanu, *Considerații privitoare la pecetea orașului București în sec. XVI—XVII* (la tipar în Studii și cercetări de numismatică IV).

Ne îndoiim de această părere, de oarece pazarul era desigur în afara curții, deși în apropiere, pe cînd după *Viața lui Nicodim* biserica clădită sub Țepeluș era cea din curtea domnească. Pe urmă, nu știm nici hramul bisericii pazarului și nici pe acela al ctitoriei Doamnei Maria. Se crede că biserica din pazar era închinată Maicii Domnului¹⁾. Ne întrebăm însă dacă biserica Mariei Doamnei nu a avut hram Sfîntul Antonie. La biserica Sf. Gheorghe Vechi din Calea Moșilor se păstrează o icoană mare adusă acolo după focul care a mistuit între altele în 1847 și biserica Sf. Antonie²⁾, de pe locul Pieței de Flori, ctitoria unui Antonie cămărașul din veacul al XVIII-lea, cunoscută pe atunci și ca „biserica de la pușcărie”³⁾. Săpăturile arheologice din 1962 au arătat că temeliele ei nu sînt mai vechi de veacul al XVIII-lea și nu încăleacă urmele vreunui lăcaș mai vechi⁴⁾.

Dar poate Antonie cămărașul a clădit în apropierea vechii ctitorii domnești una nouă cu acelaș hram, care întîmplător amintea și numele sfîntului cel purta el însuși, Antonie. Într-adevăr icoana amintită, care pare după mărimea ei să fie o icoană împărătească, deci de hram, ar fi din 1467, după însemnarea săpată în 1811 pe ferecătura ei de argint. E drept că anul 1467 nu se potrivește nici cu domnia lui Basarab cel Bătrîn și nici cu cea a lui Basarab cel Tânăr, domnul Țării Românești fiind atunci Radu cel Frumos (care ținea de soție pe o Mărie)⁵⁾. Dar ceea ce ne dă de gîndit este legătura Antonie-Nicodim. Se știe într-adevăr că Sf. Antonie este hramul pe care Nicodim l-a ales pentru ctitoria sa de la Vodița⁶⁾. La Tismana, cea de a doua mare ctitorie a lui Nicodim, se întilnește și astăzi o legătură între sfinții Antonie și Nicodim⁷⁾. În sfîrșit, amintim că Ștefan ieromonahul istorisește despre dorința ce o avusese Țepeluș de a muta la București moaștele lui Nicodim. În privința aceasta este lucru știut că, încă în viață fiind, Nicodim s-a bucurat de o trecere care-l așeza aproape în rîndul sfinților; hrisoavele lui Mircea cel Bătrîn pentru Tismana amenință pe încălcătorii lor și cu blestemul sta-rețului⁸⁾. Dar avem și un hrisov tocmai de la Țepeluș din 3 aprilie 1480 prin care cei fără de lege sînt amenințați și cu blestemul „sfîntului Nicodim”⁹⁾.

Acest amănunt își capătă deplinul înțeles abia acum, știind că voievodul voise să aducă la București moaștele lui Nicodim.

Poate viitoare săpături arheologice pe locul vechii Curți domnești, precum și cercetarea icoanei amintite (după desfăcarea!) vor face mai multă lumină în această privință.

¹⁾ *Op. cit.*

²⁾ N. Iorga, *Inscripții...*, I, p. 264—265; fotografia icoanei la N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, I, București, 1934 (icoanele, fig. 2).

³⁾ *Vezi* și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 271.

⁴⁾ *Precum ne face cunoscut P. I. Panait (împotriva părerii lui D. V. Rosetti, op. cit., p. 155).*

⁵⁾ P. P. Panaitescu, *Cronicle...*, *passim* (vezi indicele).

⁶⁾ *Vezi* vestitul hrisov al lui Vlaicu Vodă pentru Vodița la P. P. Panaitescu, *Documente...*, p. 35—37.

⁷⁾ *Vezi* toaca de lingă intrarea bisericii (P. Ș. Năsturel, în *Monumente și muzee*, I, 1958, p. 264).

⁸⁾ P. P. Panaitescu, *Documente...*, p. 68—69 (Doc. din 1406).

⁹⁾ *Op. cit.*, p. 315—316.

În sfârșit trebuie să păstrăm nădejdea că vor mai răsări cîndva din arhive și biblioteci romînești și străine alte știri noi care ne vor ajuta atunci a cunoaște ceva mai mult din trecutul bîntuit de valuri al Bucureștilor.

Din ce s-a scris pînă acum despre începuturile orașului București ne-am străduit să aducem aici în dezbateri lucruri uitate ori neștiute sau chiar pe nedrept bine înrădăcinate. Acum este rîndul nostru de a aștepta de la alți căutători ai adevărului întregirile și îndreptările de care neîndoelnic și lucrarea noastră are nevoie.

